

hláská

ročník XXVI, 2015, č. 1

Archeologický výzkum panského sídla v Řesanících

Ladislav Čapek – Jan Vladař – Jana Richterová – Petr Netolický

V první polovině 80. let 20. století provedli badatelé V. Švábek a J. Úlovec první stavebně-historický průzkum areálu bývalé tvrze v Řesanících (okr. Plzeň-jih), kterou dnes tvoří dvojice samostatně stojících objektů původního dvoupodlažního paláce, přestavěného v barokní sýpku a v kontextu českých tvrzí unikátní černé kuchyně. Výsledky svého poznání pak publikovali v jednom z čísel Ročenky vydávané Klubem Augusta Sedláčka v Plzni (Švábek – Úlovec 1986, 71-87). Teprve až v roce 2004 se naskytla příležitost realizace archeologického výzkumu tvrze v souvislosti s rekonstrukcí celého objektu a přilehlého areálu panského sídla iniciovanou soukromým vlastníkem po dohodě s Národním památkovým ústavem, ú. o. p. v Plzni (dále NPÚ Plzeň). Zjišťovací a později systematický archeologický výzkum byl realizován i v následujících sezónách v letech 2005-2010 pracovníky společnosti Archeos, o. s. – pobočka Plzeň a Oddělením záchranných výzkumů při Katedře archeologie FF ZČU v Plzni. Výsledky archeologického výzkumu, ale i rozborů náleзовého fondu (stolní a kuchyňská keramika, kachle, mazanice) přinesly zajímavé zjištění o stavební podobě a významně přispěly k interpretaci vývoje panského sídla ve středověku a novověku.

Tvrz Řesanice. Objekt sýpky a černé kuchyně před rekonstrukcí, v pozadí raně gotický kostel Věch Svatých. Foto J. Vladař (2004).

Poloha a písemné zmínky

Ves Řesanice se nachází v jihovýchodní části okresu Plzeň-jih, 13 km na západ od města Blatné, 13,5 km severně od Horažďovic a 12,5 km jihovýchodně od Nepomuka. Řesanice leží v krajinné oblasti Blatenské pahorkatiny. Průměrná nadmořská výška vsi se pohybuje mezi 500 – 550 m n. m.

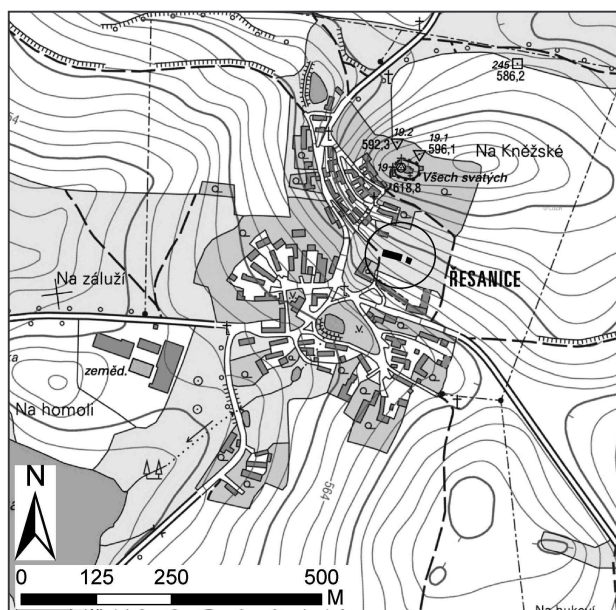
Řesanice jsou v archeologickém povědomí známe především výzkumem raně středověkého kostrového pohřebiště z poloviny 10. – poloviny 11. století, jehož část byla odkryta v 60. letech 20. století jižně od vesnice na rozhraní katastrů Řesanice a Nezďeva (Zeman – Sláma – Buchvaldek 1971, 354-405; Doubová 1990, 38). Na výběžku nad vsí (596 m n.

m.) se nachází raně gotický kostel Věch Svatých z doby kolem poloviny 13. století (Kuthan 1976, 233-234; Švábek – Úlovec 1986; Čechura 2002, 375-380). Druhou nejvýznamnější stojící stavbou ve vsi je objekt panského sídla a přilehlého hospodářského dvora. Tvrz s hospodářským dvorem se nachází na úbočí cca 150 m jižně pod kostelem Věch Svatých v nadmořské výšce 575 m m. m.

První historické zmínky o vsi, která vznikala pod farním kostelem Věch Svatých někdy v průběhu 13. století, jsou poměrně pozdní. Podrobně je rešerše historických pramenů vztahujících se ke vsi, tvrze a kostelu zpracována ve studii V. Švábka a J. Úlovce, proto budou stručně zmíněny pouze ty významnější historické zmínky, které mají bezprostřední vztah k historii a stavební podobě objektu tvrze. První historická zmínka o Řesanících je z roku 1357, kdy jsou ve výčtu

jmen patronů zdejšího farního kostela zmiňováni Přibík a Vilém z Řesanice: „...Przibiconis et Wilhelmi de Zasanicz...“ (Tingl 1867, 35). Příslušníci drobné šlechty s predikátem z Řesanice, též z Zasanic, drželi pak tvrz od 2. poloviny 14. století a po celé 15. století (Švábek – Úlovec 1986, 77-84). Ve 30. letech 16. století získal Řesanice Jan ze Strojetic, který se roku 1534 uvázal k držení majetku, popsaném v deskách zemských jako: „...w Rzesaniczych twrz, dwuor poplužni s poplužim w miesteczko tudíž a w domy, krczmy...“ (Švábek – Úlovec 1986, 84).

V roce 1542 zdědili majetek jeho synové Václav a Bořivoj, kteří si jej rozdělili, přičemž Bořivoj získal tvrz

Tvrz Řesanice. Poloha a umístění tvrze v rámci dvora v současném intravilánu vesnice Řesanice.

a poplužní dvůr. Bořivojovi synové a jejich další potomci vlastnili tvrz a dvůr až do roku 1678 (Švábek – Úlovec 1986, 84-85). Roku 1678 pak prodal Jindřich Petr ze Strojetic za 8100 zlatých tvrz a dvůr Jáchymu Zdeňkovi Čejkovy z Olbramovic a na Rovné. V prodejní smlouvě jsou uvedeny informace týkající se popisu tvrze a dvora: „...tvrz Rzesanice a při ni s dworem poplužním dilem od kamene a dilem od drzewa wystaweym, yakžto w swem okrssku gest, s piwowarem, spilkau...“ (Švábek – Úlovec 1986, 85).

V 16. a 17. století pak vlastnili Řesanice a okolní drobné statky zchudlí příslušníci šlechtických rodin, kteří vždy drželi část vesnice, tvrze a dvora a docházelo k častému střídání majitelů. Roku 1700 koupil statek Řesanice Jiří Adalbert Janovský z Janovic za 14 250 zlatých a připojil Řesanice k oseleckému panství se sídlem na zámku v nedalekých Oselcích. Od roku 1700 tedy přestala tvrz plnit své rezidenční poslání. Kolem roku 1800 došlo k radikální přestavbě objektu v barokní sýpku (Švábek – Úlovec 1986, 86).

Popis objektů tvrze

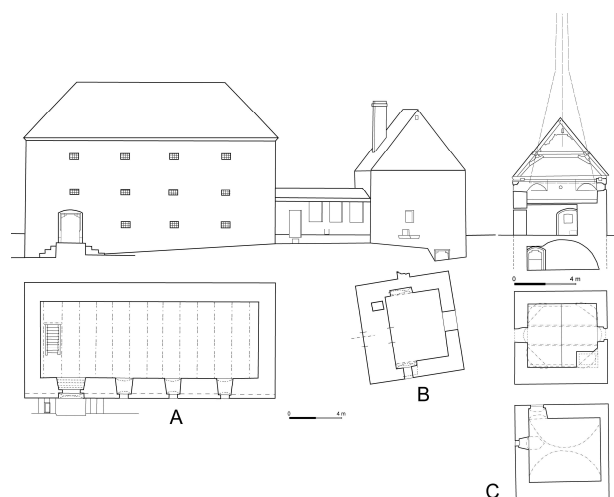
Připomeňme na základě stavebně-historického průzkumu řesanické tvrze od V. Švábka a J. Úlovce v první polovině 80. let 20. století hlavní zjištění o stavební podobě dvou stojících objektů bývalé tvrze, které jsou dnes evidované jako kulturní památka (rejstříkové č. 25696 / 4-440, Oddělení evidence NPÚ v Plzni).

Podle zjištění stavebně-historického průzkumu, větší obdélný objekt třípodlažní barokní sýpky s valbovou střechou o rozměrech 17,5 x 8 m vznikl radikální přestavbou původního trojprostorového pozdně středověkého paláce. Z původní stavby zůstaly zachovány obvodové zdi a otisky po původních klenbách, které se dochovaly na vnitřních stěnách. Druhotně byl až v souvislosti s přestavbou objektu vložen dnešní vstupní otvor sestavený ze dvou částí gotických portálů, a to ze sedlového portálu s okosenou hranou a profilovaného sedlového portálu s přetínávacími pruty. V souvislosti se změnou funkce objektu na sýpku došlo k radikální změně zastropení, kdy původní klenební pasy byly nahrazeny trámovými stropy s prkenným záklopem a ve štítech nově upraveného objektu byla zřízena nová sýpková okna (Švábek – Úlovec 1986, 71-73). Nově byly

v roce 2004 a 2006 restaurovány v prostorách sýpky původní omítky, na několika místech i s fragmenty pozdně gotické a renesanční interiérové malby, které se dochovaly zejména ve druhém obytném podlaží (Šindelář 2004, 3-4).

Stavebně-historicky mnohem zajímavější a hodnotnější je samostatně stojící podsklepený a dvoupodlažní objekt kuchyně o rozměrech 7 x 7 m krytý sedlovou střechou. Středověkou podstatu objektu naznačují dva sedlové portály s okosenými hranami, z nichž portál lemující vstup do sklepa je uložen ve zdivu in situ. Sklep objektu je zapuštěn do terénu a zaklenut kamennou valenou klenbou s otisky prkenného bednění (tzv. šalování) a odvětráván sklepním okénkem se žulovým ostěním. Nad sklepem se nachází místnost, která byla původně zaklenuta mohutnými koutovými pasy, které převáděly původní strop interiéru na osmiúhelník, na jehož koruně spočíval osmiboký cihlový dymník. Právě řešení zastropení a pozůstatky očazení dokládají funkci objektu jako unikátní černé kuchyně. Později byla někdy v 18. století v rámci objektu druhotně vystavěna v severozápadním koutu cihlová pec se zaklenutým topeništěm a nově řešeným cihlovým komínem. Do nadzemního podlaží objektu bylo později druhotně proraženo několik vstupních otvorů, původní vstup do objektu se nacházel zřejmě na západní straně z komunikačního prostoru paláce (Švábek – Úlovec 1986, 71-73).

Objekt paláce a černé kuchyně jsou dnes jediné stojící plnohodnotné celky původní řesanické tvrze. V souvislosti s přestavbou objektu v barokní sýpku v 19. století došlo k radikální změně celého areálu, kdy v rámci plošných úprav prostoru byly pod umělým navýšením terénu navážkami nivelizovány stopy původního reliéfu a zanikla i původní fortifikační koncepce celého areálu. V této době došlo také k zániku a zasypání příkopu, který obíhal areál tvrze, jehož stopy jsou patrné na mapě stabilního katastru z roku 1837,¹⁾ kde je vyznačena parcela respektující původní průběh zaniklého příkopu.

Tvrz Řesanice. Samostatně stojící objekt paláce-sýpky (A) a černé kuchyně (B) v úrovni prvního nadzemního podlaží. Řez černou kuchyní s rekonstruovaným osmibokým dymníkem (C). Podle kresby V. Švábka a J. Úlovce upravil L. Čapek.

Archeologický výzkum tvrze v letech 2004-2010

Archeologický výzkum tvrze v několika sezónách byl iniciován soukromým majitelem objektu na základě dohody s pracovníky NPÚ Plzeň v rámci příprav projektu celkové rekonstrukce objektu a přilehlého areálu. Zjišťovací a poslé-

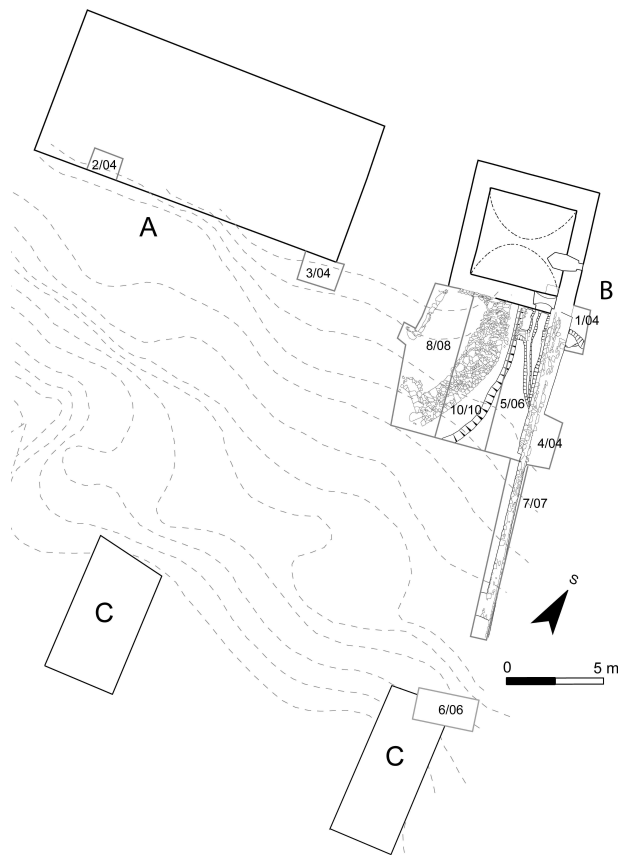
ze systematický výzkum byl realizován společností Archeos, o. s. – pobočka Plzeň (J. Vladař a J. Richterová) a později Oddělením výzkumných projektů při Katedře archeologie FF ZČU v Plzni (L. Čapek a J. Vladař) v podobě několika sondáží s cílem zjištění charakteru a rozsahu případných archeologických situací, zejména v souvislosti s předpokládanými dalšími zděnými stavbami v areálu tvrze, jejichž výsledkem mělo být navržení dalších postupů v rámci celkového projektu obnovy a rekonstrukce objektu. Během výzkumných sezón v letech 2004 až 2010 bylo položeno několik sond, a to jak v jižním průčelí objektu bývalé černé kuchyně, tak i menší sondáže před objektem sýpky (Vladař – Richterová 2004; Vladař – Richterová 2006; Vladař 2010a, 2010b, 2010c). Podrobné výsledky terénního odkryvu byly již samostatně publikovány (Čapek – Netolický – Plzák – Vladař 2014, 473–501) a rovněž se připravuje dokončení souhrnné nálezoové zprávy, která bude uložena v NPÚ Plzeň. Představme proto ve stručnosti a s určitým zobecněním hlavní výsledky terénního odkryvu z let 2004 až 2010.

Archeologický výzkum se svým rozsahem nejvíce dotkl situací před černou kuchyní; jeho záměrem bylo zpřístupnění zasypaného sklepa černé kuchyně pod mocnými stavebními novověkými a recentními navážkami. Nejzásadnější zjištění výzkumu představuje postupné odhalení kamenného zdiva provázaného se středem zdi jižního průčelí objektu, které bylo v konečné fázi výzkumu zachyceno v délce 6,2 m v sondách 8/08 a 10/10. Zdivo šířky kolem 1,5 m složené z lomových kamenů zděných na maltu bylo pečlivě oboustranně lícováno a zapuštěno do souběžného širšího základového žlabu zahroubeného do geologického podloží. Ze základového žlabu pochází větší soubor středověké keramiky. Odhalené zdivo se segmentovitě stáčelo k jihozápadní straně a bylo ukončeno obloukovým výklenkem se dvěma schodovými stupni poněkud nelogicky vysunutými vně zděnou konstrukcí. Výška dochovaného lícovaného zdiva byla cca 0,9 – 1 m, v horní části byla zeď destruována. V sondě 8/08 byla dále odkryta část zdiva délky 3,5 m vybíhajícího asymetricky z jihozápadního nároží černé kuchyně. Mezi oběma zděnými konstrukcemi výzkum odkryl rozsáhlou požárovou destrukci mazanice otisků společně s četnými zlomky pozdně středověké keramiky a nádobkových kachlů.

U jihovýchodního nároží objektu černé kuchyně byla odkryta v sondách 1/04, 4/04 a 5/06 další oboustranně lícovaná kamenná zeď zděná na maltu, která vybíhala kolmo směrem k jihu do prostoru dvora a byla dokumentována v celkové délce 6,7 m a výšce 1,2 m. Zdivo bylo založeno přímo na skalnatém podloží bez základového vkopu. Na zeď, která byla provázána s nárožím objektu, byla přizděna ještě mladší kamenná plenta šířky 0,4 m, která zpevňovala vstup do přízemí objektu. Ve spodních vrstvách přiléhajících ke zděné konstrukci byla získána pozdně středověká a raně novověká keramika.

V sondě 6/06, která byla situována na okraji areálu tvrze směrem do prostoru dvora, bylo odkryto pokračování kamenné plenty z nasucho kladených kamenů, a také část zděného sklepa, sklenutého valenou klenbou z cihel. U báze sondy byl zjištěn terénní zlom umělého původu šikmo spadající od východu na západ, se kterým rovnoběžně probíhala šedočerná vrstva přemístěného podloží se zlomky pozdně středověké keramiky.

Drobná sondáž byla realizována i v jižním průčelí paláce a v jeho jihovýchodním nároží. Sonda 2/04, která byla

Tvrz Řesanice. Rozsah sond archeologického výzkumu z let 2004–2010 a vyznačení zjištěných konstrukcí. A – palác-sýpka, B – černá kuchyně, C – sklepy hospodářského dvora. Upravil na základě dokumentace Geo.cz L. Čapek.

vyměřena u mladšího vstupu do interiéru objektu s druhotně osazeným pozdně gotickým portálem, ověřila zapuštění základového zdiva stavby v hloubce 2,2 metru od současné podlahy. Zdivo objektu paláce bylo založeno přímo na skalnatém podloží bez základového vkopu. Zásyp sondy byl tvořen recentními zasypy, které obsahovaly množství vápenato-písčitéch omítek pocházejících pravděpodobně z původních stržených kleneb v interiéru paláce během přestavby v sýpku. Ve druhé sondě 3/04 u jihovýchodního nároží se podařilo zachytit kamennou dlažbu z valounů a pod ní vrstvu s vrcholně středověkou keramikou. V sondě se podařilo doložit původní komunikační funkci prostoru mezi objektem sýpky a černou kuchyní. Do tohoto volného prostoru mezi sýpkou a černou kuchyní byla v 50. letech 20. století necitlivým způsobem vložena drůbežárna místního JZD, nyní odstraněná.

Rozbor archeologických nálezů

Nejpočetnější movitý nálezoový fond, který byl získán během archeologického výzkumu tvrze, představuje především soubor kuchyňské, stolní a kamnářské keramiky a nálezy otisků mazanic. Tyto nálezy byly průběžně zpracovány a připraveny k publikaci (Čapek – Netolický – Plzák – Vladař 2014, 482–493; Čapek – Richterová – Vladař 2014, v tisku).

Keramika. Během archeologického výzkumu tvrze v Řesanicích byl získán početný soubor středověké a novověké keramiky, a také pozdně středověkých nádobkových kachlů. Nálezy kuchyňské a stolní keramiky pocházely především z kontextů a situací odkrytých v sondách před

Tvrz Řesanice. Výběr pozdně středověké keramiky. Sestavil L. Čapek.

objektem černé kuchyně a sýpky-paláce. Kuchyňská keramika byla zhodnocena s ohledem na typologické, morfologické a technologické kvality.²⁾ Pomocí její analýzy a deskripce se podařilo vyčlenit dva hlavní chronologické horizonty (Čapek – Richterová – Vladař 2014, v tisku).

Starší horizont tvoří keramické soubory, které pocházejí z intaktních situací – výplně základového žlabu obvodové zdi vycházející z jižního průčelí černé kuchyně, ve spodních vrstvách sondy 1/04, přiléhajících ke kamenné zdi provázané s jihovýchodním nárožím kuchyně, a také z vrstvy pod valounovou dlažbou v sondě 3/04 u jihovýchodního nároží sýpky. Pro tento horizont je charakteristický výskyt oxidačních keramických tříd s příměsí hornin a písku, dále rezných redukčních tříd a skladba okrajů hrnců typu pravého okruží. Výzdoba je tvořena rytou šroubovicí či jednoduššími variantami radélek. Tento horizont je datován do průběhu 14. století v porovnání s podobnými soubory z nedalekého Nepomuku (srov. Šmejdivá – Tetour 2006, 10-12; Postránecká – Procházka 2011).

Mladší horizont tvoří početný soubor keramiky, který se nacházel zejména v prostoru mezi zdmi v sondě 8/08, vyplněném požárovou destrukcí, a také v horních vrstvách sond 1/04 a 4/04. Vedle tenkostěnného redukčního zboží, někdy i s leštěným povrchem se objevovala ojediněle i keramika glazovaná. Okraje horizontu měly typické varianty oválných, přehnutých a podžlabených okrajů. Charakteristická výzdoba pro mladší horizont byly motivy radélek složitějších geometrických motivů. Celkově větší bylo i spektrum keramických tvarů – hrnce a hrnky s uchem, džbány, tvary mís, trojnohých pánví a zvonovitých poklic. Horizont je datován na základě komparace s podobnými soubory zejména z tvrže v Chanovicích a města Horažďovic do 2. poloviny 15. století až přelomu 15./16. století (Tetour 2002,

167-174; Schneiderwinklová 2014, 149-242). Keramické soubory korespondují s přestavbou v rezidenční tvrzi v pozdním středověku. Ostatní keramika pocházela ze vzorování novověkých (barokních) a recentních navážek a její výpověď je málo reprezentativní.

Za určitý doklad starších sídelních aktivit lze považovat ojedinělý výskyt reziduální středověké keramiky 13. století (vzhůru vytažený okraj, nehtovité vrypy, rytá vlnice). Za průnik keramiky z jiného distribučního okruhu lze považovat ojedinělé nálezy grafitové keramiky z jižních Čech. Jako import se objevily i nálezy kameniny.

Poměrně početně byla zastoupena i kamnářská keramika v podobě nádobkových kachlů s pravouhlým, ale i kruhovým ústím s vnitřním prstencem a vnějším funkčním žlábkováním, která pocházela výhradně z požárové destrukce v sondě 8/08 v prostoru mezi odhalenými zdmi před černou kuchyní. Drobné fragmenty barokních glazovaných kachlů pak byly získány v sondě 6/06 a zřejmě pocházely z kachlových kamen původního paláce, které byly zničeny při přestavbě paláce v sýpku kolem roku 1800 a zřejmě byly záměrně vyhozeny do příkopu.

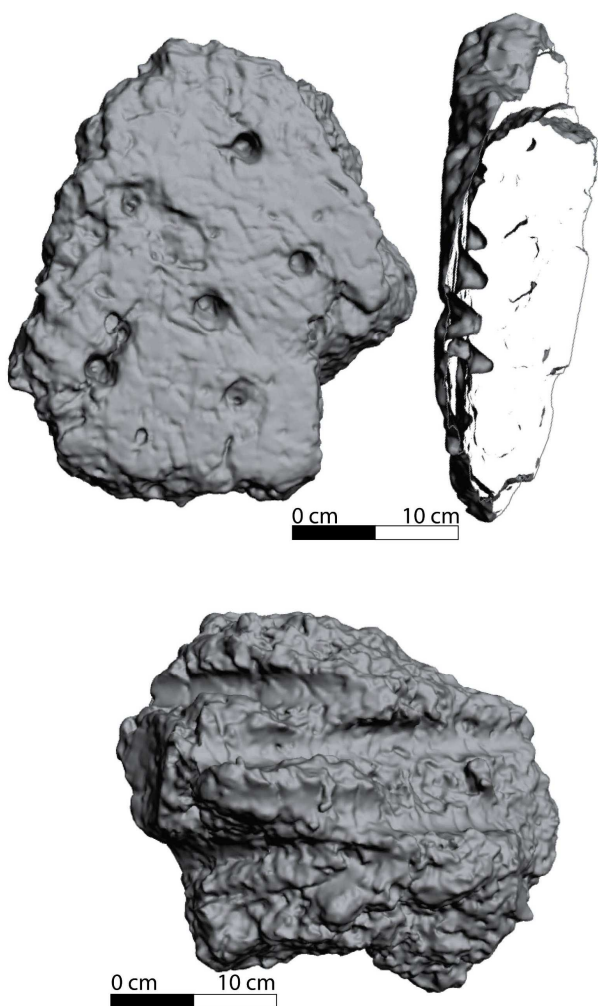
Mazanice. Z archeologického výzkumu tvrže v Řesanicích pocházel i velký soubor otisků mazanic, které byly nalezeny v přemístěné požárové destrukci mezi zděnými konstrukcemi v sondě 8/08 před černou kuchyní. Mazanice byla podrobena detailní analýze a deskripci, přičemž byly rozlišeny jednotlivé otisky dřevěných konstrukcí – otisky kuláčů, tesaných prvků, prutů a jejich vzájemná kombinace (Čapek – Netolický – Plzák – Vladař 2014, 487-493).

Na základě otisků mazanice byly rekonstruovány dvě dominantní stavební a konstrukční techniky, a to hrázdění a roubení. Roubení stěn bylo provedeno pomocí kuláčů větších průměrů. Otisky kuláčů menších průměrů mohly pocházet z povalového stropu nebo z menších roubených hospodářských staveb. Hrázdění charakterizuje křížení tesaných prvků a prutů v různých kombinacích, které tvořily výplň jednotlivých polí. Řada mazanic byla povrchově upravována hlazením, na některých se dochovaly i otisky po kolíčcích, které sloužily k uchycení omazu na roubené stěny, a na některých zlomcích byly zaznamenány i zbytky vápeného nátěru. V jednom případě byl zjištěn i otisk zvřecí stopy.

Síla a kubatura omazu, stejně tak jako velká variabilita otisků mazanic svědčí o složité dřevohliněné konstrukci, která mohla být i vícepodlažní, či s členěným interiérem. Lze uvažovat o stavbě na roubeném základě a s hrázděnou konstrukcí patra. Část otisků mohla pocházet také ze zateplené vydřevené obytné místnosti v patře původního paláce, tzv. Trinkstube (srov. Rykl 2003, 103, 105; Rykl 2007, 47-50, 59-63; Rykl -Škabrada 2003, 115; Rykl 2012, 189-191). Za zajímavé se nabízí srovnání s rozbozem mazanicových otisků z nedalekého panského sídla v Chanovicích, které vykazuje řadu shodných konstrukčních typů (Tetour 2008, 1013-1035).

Zhodnocení a interpretace výsledků výzkumu

Na základě výsledků výzkumu a rozboru archeologických nálezů lze rekonstruovat stavební a konstrukční podobu tvrže (podrobně Čapek – Netolický – Plzák – Vladař 2014, 493-495). Nejstarší situace byly odkryté v sondách před černou kuchyní. Zděnou konstrukci, která vybíhá přibližně ze středu průčelí a mírně obloukovitě se stáčí směrem k jihozápadu lze považovat za obvodovou zeď starší tvrže.

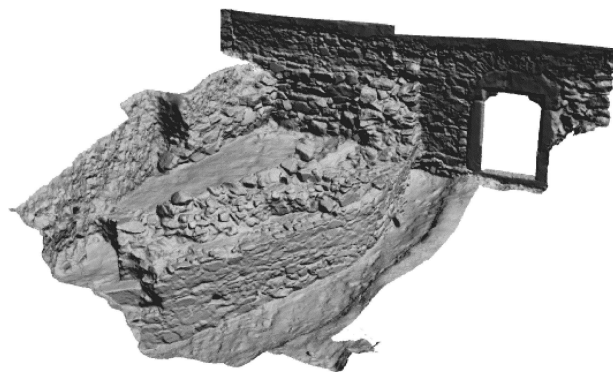

Trojrozměrné otisky mazanic s konstrukčními prvky. Vytvořil J. Plzák.

Zed' byla na základě keramiky ze základového žlabu datována do doby kolem 1. poloviny 14. století. Poněkud nelogické je její ukončení v podobě přizdění mladšího výklenku se schodovými stupni. Lícovaná zed' dochovaná do výšky kolem 1 m byla později v koruně destruována a překryta novověkými navážkami.

Současná s obvodovou zdí je zřejmě i zed' vybíhající z jihozápadního nároží, která je pozůstatkem konstrukce dosud neznámé stavby. V souvislosti s vyplněním tohoto prostoru vymezeném zdmi požárovou destrukcí s redeponovanými mazanicovými otisky, mohla být zed' kamenným základem pro stavbu s dřevohliněnou konstrukcí patra či pater. Další interpretace mazanicové destrukce je její původ z dřevěného obytného patra paláce nebo z vydřevené zateplené místnosti (tzv. Trinkstube). O tom svědčí i výskyt nádobkových kachlů a keramiky proších ohněm společně se strženou dřevohliněnou konstrukcí někdy kolem 2. poloviny 15. století.

Na přelomu pozdního středověku a raného novověku došlo k výstavbě reprezentativního trojprostorového a dvou-podlažního paláce, a také objektu černé kuchyně. Objekt černé kuchyně byl vysunut vně starší obvodovou hradbu, kde přízemí objektu využilo této zdi jako plenty zpevňující přístup do valeně klenutého sklepa s původním pozdně gotickým sedlovým portálem. Archeologicky se podařilo prokázat i využití komunikačního prostoru mezi objektem paláce a kuchyně v podobě valounové dlažby.

3D modelace odkrytých zděných konstrukcí před černou kuchyní. Vytvořil J. Švejnoha, upravil L. Čapek.

Celý areál byl v pozdním středověku a raném novověku ohrazen kamennou zdí vycházející z jihovýchodního nároží černé kuchyně směrem do prostoru dvora. Dataci do tohoto období podporují zejména nálezy pozdně středověké a raně novověké keramiky. Areál tvrze obíhal příkop, jehož průběh je zachycen na mapě stabilního katastru, a jenž byl z části zachycen v podobě terénního zlomu v sondě na okraji areálu. Příkop byl později v souvislosti s úpravou terénu v novověku zasypáván a později do něho byly založeny barokní cihlově klenuté sklepy dvora.

Závěr

Archeologický výzkum panského sídla v Řesaních odkryl řadu zděných konstrukcí, které svědčí o komplikované stavební podobě tvrze, která při svém založení byla obehnaná kamennou obvodovou zdí a příkopem. Ve vnitřním prostoru areálu tvrze se zřejmě nacházela obytná patrová stavba s výrazným podílem dřevohliněných konstrukcí, jež byla zničena někdy ve druhé polovině 15. století při přestavbě reprezentačního trojprostorového paláce. V této době byla také postavena samostatně stojící černá kuchyně na půdorysu starší stavby. Celý areál byl nově obehnaný subtilnější zdí, která měla spíše symbolický charakter.

Areál panského sídla byl v 18. století poznamenán necitlivými zásahy při přestavbě paláce v sýpku, a také pozdějším využitím hospodářských objektů dvora v 50. letech pro potřeby místního JZD. Úlohou případného dalšího archeologického výzkumu by bylo především zachycení pokračování gotické obvodové zdi, a také zjištění využití prostoru mezi palácem a černou kuchyní. Průběh a pokračování zasypaného příkopu by odhalil až hloubkový geofyzikální a georadarový průzkum.

Poznámky: 1) Mapy stabilního katastru, <http://archivni.mapy.cuzk.cz>, cit. 10. 12. 2013. 2) Podrobně bude zpracování keramiky publikováno v časopise Archeologické výzkumuvýzkumy v jižních Čechách roč. 27 (Čapek – Richterová – Vladař 2014, v tisku).

Literatura a prameny: **Doubová, M.** 1990: Příspěvek k počátkům slovanského osídlení Plzeňska. In: Příspěvky k archeologii západních Čech, Zprávy čs. Společnosti archeologické při Čs. Akademii věd, supplément 11. Praha, s. 28-54. **Čapek, L. – Netolický, P. – Plzák, J. – Vladař, J.** 2014: Nové poznatky o stavební podobě tvrze v Řesaních, okr. Plzeň-jih, *Archaeologia historica* 39/2, s. 473-501. **Čapek, L. – Richterová, J. – Vladař, J.** 2014 (v tisku): Středověká a novověká keramika z archeologického výzkumu tvrze v Řesaních, okr. Plzeň-jih, *Archeologické výzkumy*

v jižních Čechách 27. **Čechura**, M. 2002: Opevněný kostel v Řesaních. In: *Castellologica Bohemica* 8. Praha, s. 375-380. **Kuthan**, J. 1976: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice. **Postránecká**, K. – **Procházka**, J. 2011: Nepomuk, ppč. 1560/3, 1568/1 (Přesanické náměstí, Plzeňská ulice). Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při revitalizaci Přesanického náměstí. Nálezová zpráva č. 81/11. ZIP o. p. s., Plzeň. **Rykl**, M. 2003: Příklady vytápění na stavbách 14. století. In: *Svorník 1*. Praha, s. 101-128. **Rykl**, M. 2007: Příspěvek k výzkumu středověkých světnic, Průzkumy památek XIV/2, s. 33-70. **Rykl**, M. 2012: Die Baugestalt zweier unterschiedlicher Festen in Südböhmen um 1490 und ihr folgender Wandel. Zu den Aussagemöglichkeiten der Bauforschung. In: *Adel, Burgund Herrschaften der „Grenze“ Österreich und Böhmen. Beiträge der Interdisziplinären und Grenzüberschreitenden Tagung in Freistadt, Oberösterreich* 26. bis 28. Mai 2011. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich, Folge 34 (Birngruber, K. – Schmidt, Chr., ed.). Linz, s. 187-205. **Rykl**, M. – **Škabrada**, J. 2003: Okna tvrze v Sudkově Dole. In: *Svorník 2*, s. 115-124. **Schneiderwinklová**, P. 2014: Kuchyňská, stolní a užitková keramika. In: *Hůrková, J. a kol. Archeologický výzkum panského sídla v Chanovicích. Klatovy – Chanovice*, s. 142-242. **Šindelář**, J. 2004: Restaurátorský průzkum bývalé tvrze v Řesaních, rkp. uložen v archivu fy NEGEBU, s. r. o. Plzeň. **Šmejdo**vá, M. – **Tetour**, M. 2006: Nepomuk – Dvůrec. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém vý-

zkumu při stavbě vodovodní a kanalizační sítě. Nálezová zpráva. ZIP o. p. s., Plzeň. **Švábek**, V. – **Úlovec**, J. 1986: Řesanice, o. Plzeň-jih. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň, s. 71-87. **Tingl**, F. A. 1867 (ed.): *Libri confirmatum ad beneficia ecclesiastica Pragensium per archidiecesim I/I*. Pragae. **Tetour**, M. 2002: Doklady hrnčířské výroby v Horažďovicích, okr. Klatovy, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 15, s. 163-175. **Tetour**, M. 2005: Pozdně gotická a goticko-renesanční kachlová kamna ze zámku Chanovice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18, s. 211-283. **Vladař**, J. 2010a: Řesanice, objekt bývalé tvrze, záchranný archeologický výzkum, III. etapa, předběžná nálezová zpráva č. j. 16 Pl / 2010, archiv Archeos, o. s. – pobočka Plzeň. **Vladař**, J. 2010b: Řesanice, objekt bývalé tvrze, záchranný archeologický výzkum, IV. etapa, předběžná nálezová zpráva č. j. 17 Pl / 2010, archiv Archeos, o. s. – pobočka Plzeň. **Vladař**, J. 2010c: Řesanice tvrz, archeologický výzkum – etapa 2010. In: *Archeologie západních Čech 2*. Plzeň, s. 196-198. **Vladař**, J. – **Richterová**, J. 2004: Řesanice, objekt bývalé tvrze – zjišťovací archeologický výzkum, I. etapa. Předběžná nálezová zpráva č. j. 09 Pl / 2004, archiv Archeos, o. s. – pobočka Plzeň. **Vladař**, J. – **Richterová**, J. 2006: Řesanice, objekt bývalé tvrze – záchranný archeologický výzkum, II. etapa. Předběžná nálezová zpráva, č. j. 10 Pl/2006, archiv Archeos, o. s. – pobočka Plzeň. **Zeman**, J. – **Sláma**, J. – **Buchvaldek**, M. 1971: Pozdně halštatské a slovanské hroby z Řesanice, o. Plzeň-jih, *Památky archeologické* 62, s. 364-405.

Upřesnění polohy a podoby tvrziště Újezd nedaleko Bahýnka

Martin Bartoš

Zaniklé tvrziště Újezd (katastrální území Zdeslavice u Malešova, okr. Kutná Hora), nazývané také podle blízké osady Bahýnko, bylo do odborné literatury uvedeno F. X. Benešem, který je navštívil roku 1840. Při této příležitosti zhotovil jeho plánky a popis, které ale byly publikovány až o půl druhého století později (Sklenář 1998). Na základě těchto zápisků vznikla krátká poznámka o tvrzišti v Heberových Hradech (Heber 1847, 248-249) a v článku o hradě Sion.¹⁾ Z těchto krátkých poznámek pak vychází další práce (Sedláček 1900, 263; Zavádil 1912, 101-102; Kolektiv 1989, 35), aniž by přinášely nové informace. Zavádil (1912, 101) publikoval dosud jedinou známou fotografii tvrziště. Nejrozsáhlejší práci o tvrzišti zpracoval roku 1988 R. Tvrdík (publikována byla až roku 2002), jejímž největším přínosem je upřesnění lokalizace mezitím zaniklého tvrziště, jeho časové zařazení a prokázání jeho souvislosti se zaniklou středověkou osadou Újezd u Zdeslavic. Osada byla osídlena (jak vyplývá z rozboru souboru keramických zlomků z povrchového sběru na poli v místech bývalého tvrziště) v první polovině 13. století a pak po stoletém přerušení opět v 14. až 17. století. V současnosti stojí v prostoru osady jen bývalá hájovna Újezd. Tvrziště bylo dle Tvrdíka (2002) zničeno v 60. letech 20. století. Tvrdíkovy výsledky stručně rekapituluje Úlovec (Kolektiv 2005, 900-901).

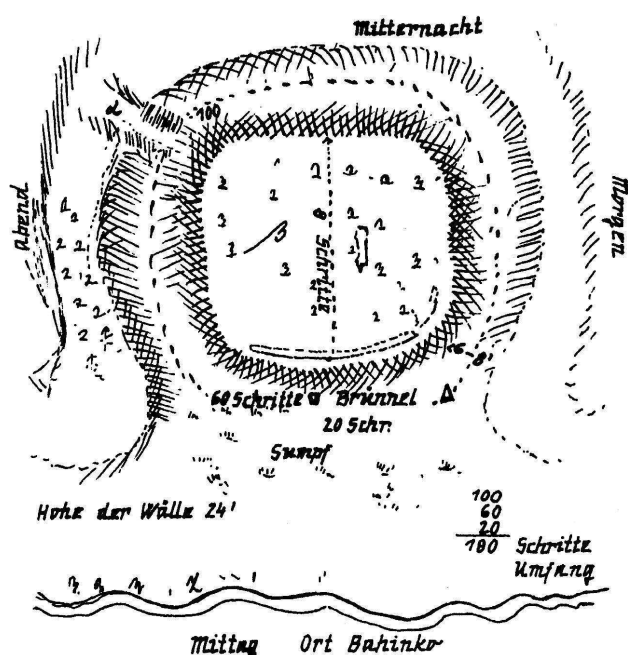
Dosud nejsou známy žádné historické zprávy, které by bylo možné vztáhnout k tomuto tvrzišti. Vývoj majetkové držby v této oblasti podal Sedláček ve svých Hradech v části věnované hradu Sion²⁾ a heslovitě i v Místopisném slovníku (1909, 919). Jím publikované údaje přebírají další autoři.

Beneš nikde neuvádí přesnější polohu tvrziště a Zavádil (1912, 421) ji dokonce lokalizuje nesprávně. Tvrdík, na základě analýzy katastrálních map a rozhovorů s pamětníky, umístil tvrziště asi 250 m severovýchodně od bývalé hájovny Újezd na mírný svah sklánějící se k Zdeslavickému potočku, říčce Vrchlici (zde nazývané „Bahýnka“) a jejich soutoku. V těchto místech je dnes trojúhelníkovité pole vymezené na severu Zdeslavickým potokem (a na něm kdysi ležícími rybníky) a na západě a jihovýchodě cestami vedoucími k severu resp. severovýchodu od hájovny Újezd. Podle starších map zde byly převážně podmáčené pozemky s řadou pramenů a dvěma malými rybníčky. Tvrz se dle Tvrdíka měla nacházet u západního okraje většího z rybníčků, tj. přibližně uprostřed dnešního pole. Poblíž hájovny Újezd a křižovatky cest měla mít střed zaniklá osada. Tvrz ležela na jejím severovýchodním okraji.

Podle Benešova plánu a popisu (Sklenář 1998, 452) měla tvrz téměř čtvercové jádro se zaoblenými rohy a s boky orientovanými ke světovým stranám. Jádro bylo ze tří stran

Jediná dochovaná fotografie tvrziště (Zavádil 1912, 101).

Plánek tvrziště podle F. X. Beneše z r. 1840, překresleno (Sklenář 1998).

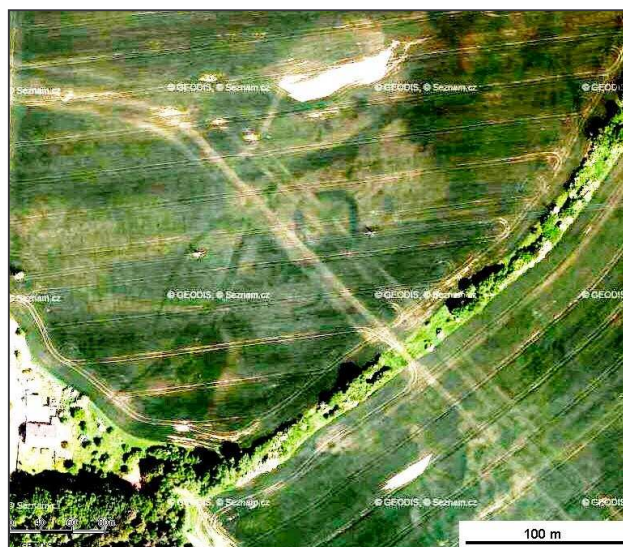
obklopeno příkopem a valem. Na jižní straně val chyběl, místo něj se zde nacházela podmáčená plocha (bažina). Výška centrální části tvrziště byla 3° (cca 6 m) a její obvod 100 kroků (cca 70 m). Délka příkopu byla 180 kroků (cca 120 m) a jeho šířka 6 až 9 kroků (cca 4 až 6 m). Výška valu na severní straně byla 24' (17 m – patrně jde o délku svahu vnější strany valu). Na severovýchodní straně byl val prokopán (pravděpodobně až po opuštění tvrze). Ze zástavby stojící v jádru tvrziště byly v roce 1840 patrně jen drobné pozůstatky hradby na jižní straně a pozůstatky nějaké budovy uprostřed – celá plocha byla ale porostlá neprostupným křovím, což znemožňovalo přesnější popis.

Dosud nevyužitým pramenem, který by mohl dále upřesnit lokalizaci tvrziště a jeho podobu, jsou letecké fotografie, které v době vzniku starších prací nebyly běžně dostupné (což ostatně pro historické snímky platí do jisté míry dodnes). V této práci jsou použity snímky z webových stránek <http://www.mapy.cz>. Na těchto stránkách jsou „letecké mapy“ z let 2003, 2006 a novější (datování neuvedeno; staženo v únoru 2013). Porostové příznaky jsou nejzřetelnější na nejnovější letecké mapě, zatímco na mapě z roku 2006 nejsou viditelné.

Na leteckém snímku pole ležícího severovýchodně od bývalé hájovny zaujme především světlejší plocha tvaru čtverce se zaoblenými rohy (jádro tvrze), ležící 220 m severovýchodně od bývalé hájovny Újezd. Tato plocha má rozměry přibližně 30 x 30 m a je ohraničena přibližně 5 m širokou a 120 m dlouhou tmavší linií (příkop), za kterou se nachází na západní, severní a východní straně světlejší linie (val), široká v nejužším místě 10 m.

Dalším výrazným porostovým příznakem je tmavá zvláště diagonální linie („hlavní“ cesta) o šířce 5 až 10 m, začínající u bývalé hájovny, od které míří k tvrzi, tu obchází po východní a severní straně a pokračuje dále k severovýchodu, kde ve vzdálenosti 170 m od tvrze se větví do tří směrů. Pokračování severním směrem (snad cesta do Chlístovic) je viditelné jen v délce asi 30 m (stejně jako s ním paralelní linie vycházející z „hlavní“ cesty o 30 m východněji). Severovýchodní pokračování cesty lze vysledovat až

k Vrchlici a na ortofotomapě z roku 2006 je viditelné i za ní na poli u Krasoňovic (s touto cestou je paralelní snad mladší cesta do Krasoňovic, zachycená ještě na mapě z roku 1838, procházející o 50 až 80 m jižněji). Třetí směr pokračuje od rozcestí k jihu, tj. k Bahýnku. Tato cesta, rovněž sledovatelná pomocí slabých porostových příznaků, se po 400 m spojuje s dnešní cestou od bývalé hájovny do Bahýnka. Na mapě je rovněž viditelná cesta odbočující u severozápadního rohu tvrziště z „hlavní“ cesty směrem k západu. Po 200 m se napojuje na cestu vedoucí od hájovny k severu. Tato cesta je uvedena na katastrální mapě z roku 1838. Dalším viditelným pozůstatkem cesty je tmavší linie severně od „hlavní“ cesty mezi hájovnou a tvrzi, která z „hlavní“ cesty odbočuje a po 120 m se s ní zase spojuje. Slabými porostovými příznaky je indikována i cesta vycházející severozápadním směrem od bývalé hájovny, zaznamenaná na katastrální mapě z roku 1838.

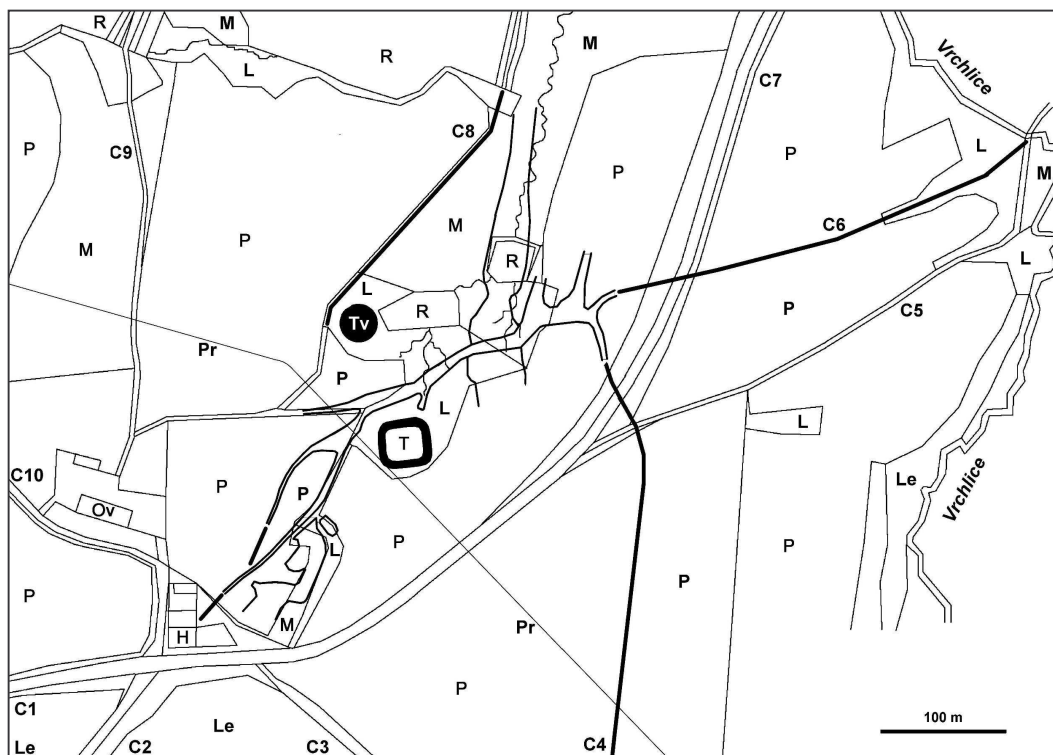

Letecká fotografie části zaniklé osady Újezd s tvrzištěm (<http://www.mapy.cz>, únor 2013). Tmavé porostové příznaky ukazují polohu čtvercového tvrziště (přibližně uprostřed obrázku), které na východní a severní straně obcházela cesta. Bílá plocha nad tvrzištěm je v místech, kde byl větší ze dvou rybníků. Diagonálně přes obrázek probíhá světlá linie ukazující průběh produktovodu (produktovodu?) narušujícího i prostor tvrziště. V levém dolním rohu je bývalá hájovna Újezd a křižovatka cest.

Velká téměř bílá plocha severně od tvrziště se nachází na místě většího z rybníků. Menší z rybníků ležel 30 m severovýchodně od většího rybníčku (střed rybníků byly 80 m od sebe) na až 30 m široké tmavší linii, která prochází jižním směrem od Zdeslavického potoka přes „hlavní“ cestu až k východnímu okraji tvrziště. Tmavou barvou se projevují i podmáčené plochy mezi hájovnou a tvrzištěm, i když zde nelze vyloučit, že může jít o projev pozůstatků zaniklé vsi (Tvrdík 2002).

Několikanásobná světlá linie, procházející od severozápadu k jihovýchodu a narušující plochu tvrziště, je nejspíš recentním zásahem. Pravděpodobně souvisí s nějakým produktovodem (produktovody?).

Informace zjištěné z leteckých snímků potvrzují totožnost tvrziště u hájovny Újezd s Benešovým tvrzištěm u Bahýnka. Oba objekty mají stejnou podobu, velikost a orientaci k světovým stranám.

Překreslená katastrální mapa z r. 1838 doplněná o objekty pozorovatelné na základě porostových příznaků. Vysvětlivky: C – cesty; H – hájovna; L – louky; Le – les; M – podmáčené plochy; Ov – ovčín; P – pole; Pr – trasa produktovodu; R – rybník; T – tvrziště; Tv – poloha tvrziště dle Tvrdíka (2002). Směry cest: C1 – Zdeslavice; C2 – Vidlák; C3, C4 – Bahýnko, Bahno; C5, C6 – Krasoňovice; C7 – Krasoňovice, Chlístovice, Týniště; C8, C9 – Chlístovice; C10 – Chroustkov. V současnosti existují pouze cesty C1, 2, 3, 7, 9.

Na základě leteckých fotografií a na nich viditelných porostových příznaků je možné zpřesnit lokalizaci tvrziště. Střed jeho pozůstatků leží na souřadnicích N 49°52,291', E 15°12,864' (odečteno pomocí příslušného nástroje na stránkách <http://www.mapy.cz>, podobně byly zjišťovány i délky a vzdálenosti uvedené výše). Nacházelo se tedy asi 70 m jižně až jihovýchodně od polohy navržené R. Tvrdíkem, 220 m severovýchodně od hájovny Újezd a 800 m severozápadně od železniční zastávky Bahno v nadmořské výšce 415 m na mírném svahu klesajícím k soutoku Zdeslavického potoka s Vrchlicí. Asi 10 m východně od jihovýchodního rohu příkopu (tj. na bývalém valu) stojí sloup vysokého napětí.

Další zpřesnění podoby i doby zániku tvrziště by mohly umožnit historické letecké fotografie uložené např. ve Vojském geografickém a hydrometeorologickém úřadu v Dobrušce.

Poznámky: 1) Nedaleko Siona k jihu leží vesnice Bahynka; jest to též zapomenuté bývalé hradní místo. Na hradě zvané; 3° vysoký násyp má 100 kroků v obvodu; 8 kroků široký příkop, v němž voda bývala, jest až dosud k spatření. Strategické opatření hrádku toho bylo dosti důmyslné, neb kolkolem kryly tvrz husté lesy, jen jižní strana byla otevřena, avšak nepřístupná pro množství močálů, náspů, příkop a na něm zdvihací most. Pověst vypráví, že byl i spojen podzemní chodbou se Sionem (Beneš 1875, 216). 2) Zboží Sionské obdržel kněz Bedřich ze Strážnice, tuším, bez zápisu, ale Beneš z Hustiřan vyprosil si na ně zápis. Tak ti dva se o ně do r. 1449 přeli. Král Jiří vyvadel zboží Sionské, totiž vsi Chlístovice, Chroustov, Vsesoky, Miletice a Újezd buď od Bedřicha nebo kohokoli jiného a zastavil je Alšovi ze Soutic, avšak bez hradíště Siona, na němž hrad mítí nechtěl. Po smrti Alšově koupila totéž zboží Klára ze Solopisk, manželka Hertvíka z Nestajova, s Václavem synem svým, což král

r. 1466 potvrdil a jim dotčené vesnice znova zapsal. Král Vladislav potvrdil je Václavovi r. 1482 a připsal mu životy pro jeho syny. Také Janovi, synu Václavovu, přidal též král r. 1508 jeden život, avšak již roku následujícího prodal Jan Sionské zboží Ctiborovi, Čěnkovi a Oldřichovi bratřím z Pařízku. Tito obdrželi od krále Vladislava milosti, jednu r. 1510, kdež jim peníze připsal na zdělání nových a starých zašlých rybníků, a druhou r. 1514, kdež přidal život Janovi, synu Oldřichovu. Pařízkové drželi dotčené vesnice k Radboři a opanovali také hradíště, jež slove ve všech tehdejších zápisech zámek Sion. Jan prodal Sion r. 1535 Jindřichovi Firšicovi z Nabdína, a připojen ke Zbraslavicům. Roku 1541 prodal Firšic sionské zboží Jindřichovi Špetlovi z Prudic, a drženo k Dobrovítovu. Jiřík, syn Jindřichův, prodal konečně Sion Jindřichovi Voděradskému z Hrušova. Od té doby držen napřed k Dobřeni a r. 1581 nadobro připojen k Malešovu (Sedláček 1900, 138).

Literatura: Beneš, F. X. 1875: Hrad Sion. Památky archaeologické a místopisné X, s. 207-216; Heber, F. A. 1847: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser V. Praha; Kolektiv 2005: Encyklopedie českých tvrzí III. Praha; Kolektiv 1989: Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI, Východní Čechy. Praha; Sedláček, A. 1900: Hrady, zámky a tvrže Království českého XII, Čáslavsko. Praha; Sedláček, A. 1909: Místopisný slovník historický Království českého. Praha; Sklenář, K. 1998: Tvrže na Kutnohorsku v zápisníku Františka Beneše. Castellologica Bohemica 6, s. 451-454; Tvrdík, R. 2002: Zaniklá středověká tvrz a vesnice Újezd u Malešova na Kutnohorsku. Kutnohorsko – vlastivědný sborník 5/02, s. 23-31 (studentská práce zpracovaná r. 1988 na Gymnáziu Kutná Hora.); Zavadil, A. 1912: Kutnohorsko slovem i obrazem II/1. Kutná Hora.